

**ΘΑΝΑΣΗΣ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ, ΑΡΓΥΡΗΣ ΚΥΡΙΑΔΗΣ,
ΚΩΣΤΑΣ ΝΤΙΝΑΣ & ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΑΜΑΡΟΥΔΗΣ**

ΜΑΘΗΤΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ
ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΜΙΛΟΥΝ
ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ιωάννινα 2002

Θανάσης Διαμαντής¹, Αργύρης Κυρίδης²
Κώστας Ντίνας³ & Σταύρος Καμαρούδης⁴

Μαθητές και πολιτική Μαθητές του ελληνικού δημοτικού σχολείου μιλούν για τους πολιτικούς και την πολιτική

Περίληψη

Η εργασία πραγματεύεται το ζήτημα της πολιτικής κοινωνικοποίησης των μαθητών του ελληνικού Δημοτικού Σχολείου σε θεωρητικό και ερευνητικό επίπεδο. Εξάλλου η έρευνα των πολιτικών στάσεων και αντιλήψεων γίνεται πολύ γόνιμα στο συγκεκριμένο στάδιο της μορφοποίησής τους, επειδή αυτό το στάδιο είναι πολύ πλούσιο σε πληροφορίες για το «τελικό προϊόν». Παρουσιάζονται θεωρητικά και ερευνητικά δεδομένα από την ξένη και την ελληνική βιβλιογραφία και επιχειρείται η ερευνητική καταγραφή των στάσεων και των αντιλήψεων μαθητών της ΣΤ΄ τάξης του ελληνικού Δημοτικού Σχολείου για την πολιτική και τους πολιτικούς. Από τα δεδομένα της έρευνας εύλογα μπορούμε να καταλήξουμε στην άποψη ότι οι στάσεις των παιδιών απέναντι στην πολιτική και στους πολιτικούς είναι κατ' αρχήν αρνητικές. Η πολιτική στην Ελλάδα έχει δύο όψεις: και οι δύο αυτές όψεις αποτυπώνονται με τον πιο εύγλωττο τρόπο στις απαντήσεις των παιδιών. Η μία όψη της πολιτικής είναι αυτή που συμπίπτει με τη θεσμική της διάσταση και που της αναγνωρίζει τις ιδιότητες και τις αξίες που την αναγορεύουν σε κοινωνικό αγαθό, πολύτιμο για κάθε κοινωνικό σχηματισμό. Η άλλη όψη, αυτή που επικαλούνται οι μικροί μαθητές, είναι αυτή της «γειωμένης πολιτικής», της πολιτικής που έχει αποκαθλωθεί από το δοξαστικό θεσμικό της αξίωμα. Είναι η πολιτική που συζητιέται στα καφενεία και στα σπίτια των μικρών παιδιών.

Λέξεις κλειδιά: πολιτική κοινωνικοποίηση, μαθητές, πολιτική, πολιτικοί

Pupils and Politics

Pupils of Greek Elementary Schools are expressing their beliefs about politics and politicians

Abstract

The article deals with the issue of Greek Public School pupils' political socialization both on theoretical and research consideration. Moreover, a research regarding the political attitudes and perceptions is conducted fruitfully at the specific stage of their evolution, as this stage is the appropriate for gathering information about the "final product". Some theoretical and research evidence extracted from foreign and Greek bibliography are presented; besides, the recording of attitudes and perceptions about politics and politicians of 6th grade Greek Primary School pupils is attempted. Considering the data of the research, we reasonably conclude that children's attitudes towards politics and politicians are primarily negative. Politics in Greece is of dual aspect. Both of these aspects are "stamped" in a legitimate way in the children's responses. The first aspect of politics is the one that coincides with its institutional dimension and that recognizes the qualities and values which award it to a social good, valuable to the social formation. The second aspect, that the pupils state is the one of the "everyday life politics", that is the politics "unnailed" from its institutional framework. It is the politics that people talk about in the cafes and in their homes.

Keywords: political socialization, pupils, politics, politicians

1. Εκπαιδευτικός, Υποψήφιος Διδάκτορας, Π.Τ.Δ.Ε. Αθήνας
2. Αναπληρωτής καθηγητής, Π.Τ.Ν. Φλώρινας, Α.Π.Θ.
3. Επίκουρος Καθηγητής, Π.Τ.Ν. Φλώρινας, Α.Π.Θ.
4. Επίκουρος Καθηγητής, Π.Τ.Δ.Ε. Φλώρινας, Α.Π.Θ.

1. Εισαγωγή

«Ένα παιδί το οποίο γεννιέται μέσα σ' ένα πολιτικό σύστημα είναι σαν μετανάστης που έρχεται να ζήσει σ' αυτό. Η μόνη διαφορά είναι ότι μέχρι τότε δεν είχε κοινωνικοποιηθεί σε καμία άλλη μορφή πολιτικού συστήματος... μαθαίνει να του αρέσει η κυβέρνηση πριν ακόμη καταλάβει τι είναι κυβέρνηση». Με τον γλαφυρό αυτό τρόπο οι Easton και Dennis (1980) περιγράφουν την πρόσληψη και την αποδοχή των πολιτικών νορμών από τα παιδιά, ειδικά κατά τη διάρκεια της πρώιμης πολιτικής τους κοινωνικοποίησης, η οποία ορίζεται από τον Greenberg (1973) ως η διαδικασία μέσω της οποίας το άτομο δέχεται τις στάσεις, τις πεποιθήσεις και τις αξίες του πολιτικού συστήματος του οποίου είναι μέλος και καθορίζει τον προσωπικό του ρόλο στο πολιτικό αυτό σύστημα.

Ο πρώτος χώρος από τον οποίο το παιδί δέχεται επιδράσεις στη διαμόρφωση της πολιτικής του στάσης είναι η οικογένεια. Χαρακτηριστικά ο Davies (1965) τονίζει ότι *«η σπουδαιότερη πλευρά της πολιτικής προσωπικότητας, η τάση να σκέπτεται και να ενεργεί πολιτικά κατά ένα ορισμένο τρόπο, προσδιορίζεται μέσα στο σπίτι, μερικά χρόνια πριν το παιδί να είναι σε θέση να πάρει μέρος στην πολιτική ζωή της κοινότητας σαν ενήλικος».* Σε παρόμοιες προσεγγίσεις καταλήγουν και οι έρευνες των MacClosky & Dolgren (1959) και Middleton & Putney (1963), οι οποίοι συσχετίζουν άμεσα την *«πολιτική παρέκκλιση»* ή *«πολιτική ομοιότητα»* των παιδιών προς την ιδεολογική τοποθέτηση των γονιών τους με τις φιλικές ή εχθρικές σχέσεις που έχουν μαζί τους. Ο Kawata (1986) υποστηρίζει ότι τα μικρά παιδιά αρχικά κατανοούν το κοινωνικοπολιτικό τους περιβάλλον περισσότερο συναισθηματικά παρά γνωστικά, και ότι οι συναισθηματικά συνδεδεμένες κοινωνικοπολιτικές τους εμπειρίες χαρακτηρίζονται από έναν θετικό προσανατολισμό.

Σύμφωνα με τους Ross (1984), Bragaw (1989) και Shaheen (1989) τα παιδιά αναλαμβάνοντας από κοινού δραστηριότητες και συμμετέχοντας δημιουργικά στην πραγματοποίησή τους οδηγούνται στον εθισμό τους σε δημοκρατικές διαδικασίες ανάληψης ευθυνών, πρωτοβουλιών, αποφάσεων, επίλυσης κοινών προβλημάτων και δημοκρατικής συμμετοχής. Άλλες, τέλος, μελέτες υποστηρίζουν τη σημασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης των παιδιών μέσα από γνώσεις που σχετίζονται με διάφορες όψεις των πολιτικών πραγμάτων, όπως πρόσωπα που ασκούν εξουσία, εθνικά σύμβολα, διεθνή πολιτικά γεγονότα κ.ά. (Allen et. al, 1989), και προτείνουν τη συστηματική άμεση παρέμβαση στο οικογενειακό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον με στόχο την κατανόηση γεγονότων που λαμβάνουν χώρα σε διεθνές επίπεδο, όπως είναι οι πο-

λεμικές συγκρούσεις, οι δραστηριότητες γύρω από την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του περιβάλλοντος κ.ά.

Στη διεθνή βιβλιογραφία το θέμα της πολιτικής κοινωνικοποίησης των παιδιών συσχετίζεται συχνά με τη λεγόμενη πολιτική εκπαίδευση και αγωγή, η οποία ασκείται στο σχολικό και στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον των παιδιών. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις μελέτες των Osborne & Seymour (1988), Stotsky (1990) και Cherryholmes (1990), στις οποίες τονίζεται η σπουδαιότητα της πολιτικής κοινωνικοποίησης μέσω της κοινωνικοποιητικής λειτουργίας που ασκεί η εκπαίδευση. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι απόψεις του Tucker (1989), ο οποίος εξετάζει την πολιτική αγωγή και εκπαίδευση κάτω από το πρίσμα της διαπροσωπικής επικοινωνίας και της συμμετοχής, και της Conard (1988), η οποία τονίζει τη σπουδαιότητα της συνεργατικής μάθησης για την ανάπτυξη και προώθηση μιας καλής πολιτικής αγωγής. Έρευνα της Phi Delta Kappa έδειξε ότι οι Αμερικανοί θεωρούν ότι ο βασικότερος ρόλος του σχολείου είναι να προετοιμάζει υπεύθυνους και ενεργούς πολίτες. Την ίδια άποψη υποστήριξαν και οι εκπαιδευτικοί που μετείχαν σε έρευνα του Landon (1996). Έρευνα του Εθνικού Κέντρου Συντάγματος των Η.Π.Α. έδειξε ότι το 90% των πολιτών θεωρούν το Σύνταγμα ως κάτι πολύ σημαντικό για τη ζωή τους (National Constitution Center, 1997), παρόλο που δε γνωρίζουν το περιεχόμενό του· ένα μεγάλο μέρος της ευθύνης για την άγνοια αυτή αποδόθηκε στο γεγονός ότι το σχολείο αγνοεί ή υποβαθμίζει τα πολιτικά θέματα (Morin, 1997).

Οι συμμετοχικές διαδικασίες στο σχολείο αποτελούν το βασικότερο συστατικό για την ανάπτυξη θετικών στάσεων απέναντι στη δημοκρατία και στους πολιτικούς θεσμούς και είναι σε θέση να επηρεάσουν τη στάση των παιδιών όταν θα ενηλικιωθούν, τονίζουν οι Youniss & Yates (1997: 135-153). Ο Stotsky (1987) μάλιστα περιγράφει μια σειρά διδακτικών-μαθησιακών τεχνικών, όπως το «συνεργατικό γράψιμο για πολιτικά ζητήματα», που θα μπορούσαν να ευνοήσουν την ανάπτυξη θετικών στάσεων εκ μέρους των μαθητών απέναντι στην πολιτική και στους δημοκρατικούς θεσμούς. Ο Ehman (1980: 113) από την άλλη θεωρεί ότι η υιοθέτηση δημοκρατικών διαδικασιών στη σχολική τάξη προάγει την εμπέδωση δημοκρατικών πολιτικών και κοινωνικών προτύπων και ότι τη μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα για την εμπέδωση πολιτικών και κοινωνικών στάσεων φαίνεται να έχει το «κρυφό» σε σχέση με το «κανονικό» αναλυτικό πρόγραμμα, άποψη που βρίσκει σύμφωνο τον Bergman (1997), ο οποίος τονίζει ότι σχολικές και οικογενειακές πρακτικές που ενθαρρύνουν τη συμμετοχή των παιδιών σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων παίζουν σημαντικότατο ρόλο στην εμπέδωση της κοινωνικής και πολιτικής τους ευθύνης. Σε παρόμοια συμπεράσματα κατέληξε και ο Leming

(1992: 148), ο οποίος τόνισε ότι τα Αναλυτικά Προγράμματα που προάγουν την αυτενέργεια των μαθητών, τη συνεργατική μάθηση και τη συζήτηση στην τάξη επηρεάζουν σημαντικά την ανάπτυξη ενός δημοκρατικού κλίματος και κατευθύνουν την πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών προς δημοκρατικά πρότυπα και παράλληλα υποβοηθούν την αλλαγή αρνητικών στάσεων και αντιλήψεων των μαθητών (πβ. και Berman 1997: 148· Slavin, 1991· Stahl and VanSickle 1992).

Όπως παρατηρεί ειδικότερα για το δημοτικό σχολείο ο Palonsky (1987), η έρευνα για την πολιτική κοινωνικοποίηση είναι ανάγκη να στραφεί στους τρόπους με τους οποίους τα παιδιά αποκτούν τις πληροφορίες και τις γνώσεις που προέρχονται από τη δική τους προσωπική εμπειρία στους χώρους της καθημερινής τους δραστηριότητας: την οικογένεια, τη γειτονιά, το σχολείο. Έτσι, μπορούν να αναλυθούν και να ερμηνευθούν σημαντικές όψεις της πολιτικής κοινωνικοποίησης των παιδιών, όπως η πολιτική αποτελεσματικότητα, οι πολιτικές στάσεις, η πολιτική συμπεριφορά και η πολιτική συμμετοχή. Σύμφωνα μάλιστα με τους Minns και Williams (1989), οι πολιτικές αυτές αναφορές των παιδιών σχετίζονται άμεσα με πρωτογενείς φορείς πολιτικής κοινωνικοποίησης, όπως είναι οι γονείς, οι δάσκαλοι και οι φίλοι, καθώς και με την επίδραση των μέσων μαζικής ενημέρωσης, ιδιαίτερα δε εκείνη της τηλεόρασης, που δε θα πρέπει να θεωρείται αμελητέα. Έρευνα μάλιστα των Sears and Weber (1988) σε παιδιά και έφηβους ηλικίας 10–17 ετών έδειξε ότι η τηλεόραση επηρεάζει με καθοριστικό τρόπο τις στάσεις, ειδικά των μεγαλύτερων, απέναντι στην πολιτική.

Οι Easton και Dennis (1965) διαπίστωσαν ερευνητικά ότι όταν το παιδί φτάσει στην πρώτη ή δεύτερη τάξη του γυμνασίου έχει κιόλας σχηματίσει κάποια έστω και αόριστη εικόνα για τις βασικές πολιτικές δομές, όπως είναι ο Πρόεδρος, ο Πρωθυπουργός ή ο Βασιλιάς, η Βουλή ή το Σύνταγμα. Κι όταν ρωτήθηκαν παιδιά ηλικίας 9-13 χρόνων αν ο υποψήφιος που συμπαθούσαν και που έχασε στις εκλογές θα έπρεπε να υποδείξει στους οπαδούς του να υποστηρίξουν το νικητή του αντιπάλου κόμματος, ώστε να φέρει σε πέρας το έργο του, ή συντριπτική πλειοψηφία απάντησε καταφατικά (Easton & Dennis, 1962). Την ίδια συναισθηματικά θετική στάση των παιδιών ηλικίας 8-11 ετών για την πολιτική εξουσία επιβεβαιώνει έρευνα των Denis et. al (1971): θετική στάση η οποία μειώνεται ποσοστιαία όσο αυξάνει η ηλικία των παιδιών (11-17 ετών).

Συμπερασματικά, οι νέοι, οι κοινωνοί που διαθέτουν τα λιγότερα μνημικά ίχνη (πβ. Erikson, 1982) και κατά συνέπεια έχουν περιορισμένη «επιλεκτική» αντίληψη της πραγματικότητας, προσφέρονται περισσότερο για ανάλυση των στάσεων σε μια κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα που μεταβάλλεται

διαρκώς. Εξάλλου η έρευνα των πολιτικών στάσεων και αντιλήψεων γίνεται πολύ γόνιμα σε ένα σημαντικό στάδιο της μορφοποίησής τους, επειδή αυτό το στάδιο είναι πολύ πλούσιο σε πληροφορίες για το «τελικό προϊόν».

2. Πολιτική κοινωνικοποίηση: Ερευνητικά δεδομένα από την Ελλάδα και το εξωτερικό

Στην Ελλάδα οι έρευνες για την πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων και ειδικά των μαθητών του Δημοτικού σχολείου είναι ελάχιστες. Τα υπάρχοντα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν μια κατ' αρχήν αρνητική στάση απέναντι στην πολιτική και στους πολιτικούς. Θα πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι οι μικροί μαθητές διατυπώνουν διαφορετικές θέσεις όταν πρόκειται να σχολιάσουν τους θεσμούς και διαφορετικές όταν καλούνται να εκφράσουν την άποψή τους για συγκεκριμένες εκφάνσεις της πολιτικής ζωής της χώρας και ιδιαίτερα για τους πολιτικούς. Για παράδειγμα, έρευνα της Καλογιαννάκη-Χουρδάκη (1992) για την πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών με θέμα «Έλληνες μαθητές του δημοτικού σχολείου και Πολιτική Κοινωνικοποίηση» είχε ως αντικείμενό της μαθητές της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ηλικίας 10-12 ετών. Το δείγμα περιελάμβανε μαθητές από δημόσια σχολεία μεγάλων αστικών κέντρων, ημιαστικών και αγροτικών περιοχών και η μελέτη αυτή χρησιμοποιώντας ως ερευνητικό εργαλείο το ερωτηματολόγιο επιχείρησε να καταγράψει όψεις της πολιτικής κοινωνικοποίησης των παιδιών του δημοτικού σχολείου κυρίως στην Ελλάδα, αλλά και σε άλλες χώρες γύρω από θέματα που σχετίζονται με ορισμένες γνώσεις, αντιλήψεις και στάσεις των μικρών μαθητών για τα πολιτικά πρόσωπα, τις πολιτικές διαδικασίες, τα πολιτικά κόμματα και τις πολιτικές προτιμήσεις τους. Αναλυτικότερα, όσον αφορά το ρόλο των πολιτικών κομμάτων, τα ευρήματα της έρευνας έδειξαν ότι το 89,5% των μαθητών του δείγματος απάντησαν πως τα πολιτικά κόμματα υπάρχουν για το καλό της χώρας, προβάλλοντας έτσι μια έντονα ιδεαλιστική εικόνα απέναντί τους. Τα παιδιά δεν θεωρούν την κομματική επιλογή των γονιών τους ως δεσμευτική και για τους ίδιους, αλλά ως προσωπική τους απόφαση.

Έρευνα του Εμβαλωτή (1998) έδειξε ότι οι μαθητές των ελληνικών γυμνασίων θεωρούν την πολιτική ως ένα «βρώμικο παιχνίδι». Το 79.1% των μαθητών και μαθητριών δήλωσε ότι συμφωνεί με τον ισχυρισμό ότι «οι πολιτικοί αγωνίζονται για τα προσωπικά τους συμφέροντα και φιλοδοξίες», ενώ η συντριπτική πλειοψηφία (85.7%) ανέφερε ότι «το μόνο που ενδιαφέρει τους πολιτικούς είναι το πώς θα κερδίσουν τις εκλογές και το πώς θα κατακτήσουν την εξουσία».

Οι Μ. Ντάβου και Α. Αρμενάκης (2000) σε έρευνά τους για την πολιτική απάθεια των νέων και ειδικά των φοιτητών και τη σχέση της με τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης διαπίστωσαν ότι η εφηβική και νεανική ενέργεια και δραστηριοποίηση, αν υποθέσουμε ότι ακόμη υπάρχει στις σημερινές κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες, δε φαίνεται να κατευθύνονται προς την πολιτική, όπως συνέβαινε πριν από δύο δεκαετίες. Σε άλλη σχετική έρευνα των Ν. Δεμετζί και του Α. Αρμενάκη (2000) φάνηκε ότι οι Έλληνες φοιτητές διαθέτουν δύο βασικά πολιτικά χαρακτηριστικά: Από τη μια διαπιστώνεται μια πεσιμιστική στάση απέναντι στην πολιτική και από την άλλη η πολιτική τους συμπεριφορά κυριαρχείται από το ατομικό συμφέρον. Οι ίδιοι ερευνητές, Δεμετζί και Αρμενάκης (1999), σε άλλη έρευνά τους έδειξαν ότι οι φοιτητές δείχνουν απάθεια απέναντι στους πολιτικούς και στην πολιτική και απαισιοδοξία σχετικά με το μέλλον τους. Τα παραπάνω ερευνητικά στοιχεία συμπληρώνουν το παζλ της γενικότερης απαξίωσης της πολιτικής και η θέση αυτή μπορεί να ισχυροποιηθεί και με τα αποτελέσματα της έρευνας της Παντελίδου-Μαλούτα (1987), η οποία έδειξε ότι οι έφηβοι έχουν μικρό έως ελάχιστο ενδιαφέρον για την πολιτική. Τέλος, έρευνες των Κυρίδη κ.ά. (2002) και Chatzipandelis et.al (2002) έδειξαν την απαξίωση της κοιμματικής εμπλοκής στο φοιτητικό συνδικαλιστικό κίνημα.

Αντίθετα με ό,τι συμβαίνει στην Ελλάδα, τα πορίσματα έρευνας του Greenstein (1965) δείχνουν ότι *«Η γνώμη των παιδιών για τους πολιτικούς ηγέτες είναι πολύ πιο ευνοϊκή από αυτή των γονιών τους»*. Τα πορίσματα της συγκεκριμένης έρευνας μπορούν να συνοψιστούν στα εξής: α) τα παιδιά είναι τουλάχιστον το ίδιο πιθανό με τους ενήλικες να αντιλαμβάνονται τους υψηλούς πολιτικούς ρόλους σαν σημαντικούς, β) φαίνεται να είναι πιο ευμενή προς τους διάφορους πολιτικούς αρχηγούς (και γενικά προς την πολιτική) απ' ό,τι είναι οι ενήλικες, και γ) ο πλατιά διαδεδομένος ενήλικος πολιτικός κυνισμός και η δυσπιστία δε φαίνεται να έχει αναπτυχθεί στα παιδιά μέχρι την ηλικία των δεκατριών. Έτσι όταν στις Ηνωμένες Πολιτείες ο Hess (1963) ζήτησε από παιδιά μεταξύ 7 και 12 χρόνων να εκφράσουν τη γνώμη τους για το χαρακτήρα, τις διοικητικές ικανότητες, την τιμιότητα, τις γνώσεις και τις άλλες ιδιότητες του Προέδρου και να τον συγκρίνουν με άλλα γνωστά πρόσωπα του περιβάλλοντός τους, το 60% απ' αυτά υπέδειξαν τον Πρόεδρο σαν τον πιο τίμιο και ικανό άνθρωπο του κόσμου, ενώ το 75% των οκτάχρονων παιδιών απάντησαν καταφατικά στη δήλωση ότι *«ο πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών αγαπάει όλους τους ανθρώπους»*.

Τα ερευνητικά δεδομένα από τις Η.Π.Α. δείχνουν ότι το παιδί, ενώ αρχίζει να διευρύνει τον πολιτικό του ορίζοντα και να συνειδητοποιεί τον ευρύτερο κυβερνητικό μηχανισμό, διακατέχεται από φιλικές διαθέσεις προς τους

φορείς της εξουσίας, οι οποίες δεν εκδηλώνονται μόνο προς ορισμένα πρόσωπα που κατέχουν καιρίες πολιτικές θέσεις, αλλά επεκτείνονται για να συμπεριλάβουν ολόκληρο το κυβερνητικό σύστημα. Έτσι, ένα μεγάλο ποσοστό παιδιών των μεγαλύτερων τάξεων του δημοτικού, που φτάνει το 85%-90%, συμφωνούν ότι η «κυβέρνησή τους γνωρίζει πολύ καλά τι είναι καλό για το λαό», ή ότι «ένας καλός άνθρωπος δεν πρέπει να καταφέρεται ποτέ κατά της κυβερνήσεώς του» (Prothro and Grigg, 1960).

Σ' αυτή την ηλικία, βέβαια, τα παιδιά δεν είναι ακόμη σε θέση να διακρίνουν με τρόπο σαφή και συγκεκριμένο παρατάξεις και ιδεολογικές διαφορές ανάμεσα στα αντικρουόμενα συμφέροντα. Η διάκριση θα αρχίσει να γίνεται μετά τα δέκα τους χρόνια. Αλλά και όταν αρχίζουν να ξεχωρίζουν τις διαφορές πολιτικές παρατάξεις και να εκδηλώνουν κάποια «πολιτική προτίμηση» για ένα ορισμένο πολιτικό πρόσωπο ή πολιτική παράταξη, αυτό δε φαίνεται να επηρεάζει δυσμενώς τα αισθήματά τους για τις αντίθετες απόψεις και τους άλλους πολιτικούς ηγέτες.

Σε μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Αγγλία, στην Ιταλία, στη Γερμανία και στις Η.Π.Α. (Dennis, Lindberg and McCrone, 1971), επιχειρήθηκε να μετρηθεί η αλλαγή που παρουσιάζουν τα παιδιά των 13 ή 14 ετών σχετικά με την εμπιστοσύνη και το θαυμασμό που τρέφουν ως εκείνη την ηλικία απέναντι στην «κυβέρνηση». Αφού χώρισαν τα παιδιά σε τρεις ηλικιακές κατηγορίες 8-10, 11-13 και 14-17 υπέβαλαν ερωτήσεις που απέβλεπαν, ανάμεσα σε άλλα, και στην εξακρίβωση της γνώμης των παιδιών για τη δυνατότητα της κυβέρνησης να βλάψει τους πολίτες, την ικανότητά της να γνωρίζει τι είναι καλό και τι είναι κακό για το λαό, τη συχνότητα με την οποία πέφτει σε σφάλματα και τις ευκαιρίες που έχει να βοηθήσει τους πολίτες. Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής έδειξαν ότι στη δήλωση «η κυβέρνηση συνήθως κάνει περισσότερο κακό παρά καλό», μόνο 23% των παιδιών ηλικίας 8-11 απάντησαν καταφατικά. Το ποσοστό των παιδιών των δύο άλλων ομάδων ηλικιών (11-17 χρόνων) φτάνει το 48%. Στην παρατήρηση «η κυβέρνηση γνωρίζει περισσότερο από κάθε άλλον τι είναι καλό για το λαό» το ποσοστό των θετικών απαντήσεων των παιδιών 8-10 χρόνων έφτασε το 58%. Το ποσοστό των άλλων ηλικιών πέφτει στο 35%. Στην πρόταση «η κυβέρνηση δεν κάνει ποτέ λάθος» οι απαντήσεις είναι αρνητικές κατά ποσοστό 25%, 45% και 51% αντιστοίχως. Στην Ιταλία είναι 13%, 16% και 24% και στη Γερμανία 23%, 24% και 37%. Τέλος, στην πρόταση «η κυβέρνηση προσπαθεί πάντα να βοηθήσει τους πολίτες» οι θετικές απαντήσεις από 39% στην ηλικία των 8-10 πέφτουν στο 26% για τις μεγαλύτερες ηλικίες. Στις Ηνωμένες Πολιτείες τα ποσοστά διαμορφώνονται σε 51% και 41%, στην Ιταλία σε 42% και 21% και στη Γερμανία σε 28% και 11% αντιστοίχως.

Οι έρευνες αυτές συνοδεύονται από γενικότερα συμπεράσματα, όπως ότι τα κρίσιμα χρόνια κατά τα οποία συντελείται η πολιτική μάθηση δεν είναι η ηλικία μεταξύ 14-17 χρόνων, αλλά η μεταξύ 3 έως 13. Τα παιδιά επίσης εκδηλώνουν από πολύ νωρίς φιλικά αισθήματα προς την πολιτική κοινότητα και ορισμένους φορείς εξουσίας σε βαθμό μεγαλύτερο από ό,τι οι ενήλικες. Σημαντικό είναι ακόμη ότι τα αισθήματα κυνισμού και δυσπιστίας των ενηλίκων προς την πολιτική κοινότητα ή το πολίτευμα δε φαίνεται να επηρεάζουν τη γνώμη και τα αισθήματα των παιδιών, τουλάχιστον μέχρι την ηλικία των 13 χρόνων. Τα πρώιμα αισθήματα συμπάθειας προς την πολιτική κοινότητα ή το πολίτευμα μεταβάλλονται μετά τα 12 ή 13. Ύστερα από την ηλικία αυτή και γύρω στα 15-16 ο βαθμός τής συμπάθειας των παιδιών για τους φορείς της πολιτικής εξουσίας φτάνει στο επίπεδο του «μέσου πολίτη». Οι επιδράσεις στις οποίες υπόκειται το παιδί από πολύ νωρίς και η σημασία τους για τη μετέπειτα ζωή του καθιστά την οικογένεια έναν από τους σπουδαιότερους (για πολλούς τον σπουδαιότερο, όπως είδαμε παραπάνω) φορέα πολιτικής κοινωνικοποίησης. Τον σπουδαίο ρόλο που παίζουν οι φορείς της πολιτικής κοινωνικοποίησης στην ολότητά τους υπογραμμίζουν και οι έρευνες του Kawata (1986). Τα παιδιά δηλαδή από την ηλικία των 10-11 ετών χρησιμοποιούν λιγότερο συναισθηματικούς και προσωποπαγείς όρους για τα διάφορα πολιτικά φαινόμενα και διαθέτουν υψηλό επίπεδο γνώσεων και σχετικά σημαντική κριτική προσέγγιση του «πολιτικού κόσμου». Επίσης, από την ηλικία αυτή τα παιδιά γνωρίζουν και αξιολογούν θετικά ή αρνητικά τα πολιτικά πρόσωπα, τους θεσμούς, τις κοινωνικές και πολιτικές διαμάχες.

Θα πρέπει να επισημάνουμε το γεγονός ότι στην Ελλάδα η πολιτική και οι πολιτικοί προσωποποιούνται, με συνέπεια να αποκόπτονται από τη θεσμική τους διάσταση και να ενσωματώνουν αρνητικά στοιχεία και δομές που σχετίζονται με την μικροπολιτική και όχι με την πολιτική ως ολότητα και ως θεσμό.

3. Μεθοδολογία της έρευνας και δείγμα

Το δείγμα της έρευνας επιλέχθηκε με *απλή τυχαία δειγματοληψία*¹ και αποτελείται από 107 μαθητές της ΣΤ΄ τάξης, οι οποίοι προέρχονταν από δη-

1. Η χρησιμοποίηση του επιθέτου *απλή* στον όρο *τυχαία δειγματοληψία* έχει ως στόχο το διαχωρισμό της παρούσας δειγματοληψίας από τις επισκοπήσεις που βασίζονται στη «βολική» δειγματοληψία, η οποία σύμφωνα με τους Louis Cohen και Lawrence Manion ονομάζεται και «τυχαία δειγματοληψία»· σύμφωνα λοιπόν με αυτή τη δειγματοληψία επιλέγονται ως απαντώντες τα πλησιέστερα άτομα στον ερευνητή και συνεχίζεται αυτή η διαδικασία μέχρι να αποκτηθεί το απαιτούμενο μέγεθος του δείγματος. Για περισσότερα βλ. Cohen L. and Manion L. (2000: 128-130).

μόσια σχολεία μεγάλων πολεοδομικών συγκροτημάτων (Αθήνα, Θεσσαλονίκη), αστικών κέντρων (Καρδίτσα, Καστοριά) και μιας ημιαστικής περιοχής (Σοφάδες). Η επιλογή της συγκεκριμένης ηλικίας των παιδιών συνδέεται με το γεγονός ότι κατά την ηλικία αυτή ολοκληρώνεται ο κύκλος της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και οι μαθητές έχουν διαμορφώσει μια πρώτη γενική αντίληψη για τα γεγονότα και τις καταστάσεις που συμβαίνουν στο ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό τους περιβάλλον. Λήφθηκαν επίσης υπόψη οι ιδιαιτερότητες και η σημασία που αποδίδεται στην ηλικία αυτή αναφορικά με τις αντιλήψεις και στάσεις που αρχίζουν να διαμορφώνονται απέναντι στα πολιτικο-κοινωνικά φαινόμενα.

Αναφέρουμε τέλος ότι δεν προηγήθηκε διαστρωμάτωση των υποκειμένων ανάλογα με το φύλο τους, αφού αυτό διαστρωματώνεται ούτως ή άλλως με φυσικό τρόπο στις σχολικές τάξεις. Οι παρακάτω πίνακες (1 & 2) παρουσιάζουν την κατανομή του δείγματος ανάλογα με το φύλο και την πόλη κατοικίας τους.

Πίνακας 1: Κατανομή του δείγματος ανάλογα με το φύλο

Φύλο	N (%)
Αγόρι	50 (46,7)
Κορίτσι	57 (53,3)
Σύνολο	107 (100,0)

Πίνακας 2: Κατανομή του δείγματος ανάλογα με την πόλη

Πόλη	N (%)
Αθήνα	36 (33,6)
Θεσσαλονίκη	16 (15,0)
Καρδίτσα	19 (17,8)
Σοφάδες	14 (13,1)
Καστοριά	22 (20,6)
Σύνολο	107 (100,0)

Ζητήθηκε από τα υποκείμενα του δείγματος να αναπτύξουν τις απόψεις τους με τη μορφή του «σκέφτομαι και γράφω» σχετικά με το θέμα: *Θα ήθελες να γίνεις πολιτικός; Ναι ή όχι και γιατί;*

Τα κείμενα των παιδιών αναλύθηκαν σύμφωνα με τις αρχές της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου (De Sola Pool, 1959; Palmquist, 1990; Weber, 1990; Moscovici, 1970; Mucchieli, 1988; Veron, 1981; Bandin, 1977; Grawitz, 1981;

Curley, 1990) χρησιμοποιώντας ως βασική μονάδα ανάλυσης το θέμα. Στην περίπτωση μας δύο βασικές κατηγορίες των απαντήσεων αποτέλεσαν οι θετικές και οι αρνητικές απαντήσεις. Εν συνεχεία οι απαντήσεις αυτές κατηγοριοποιήθηκαν ανάλογα με τους λόγους που πρόβαλαν τα παιδιά. Αποφεύγουμε να παρουσιάσουμε αριθμητικά στοιχεία θεωρώντας ότι η καταγραφή του αυθόρμητου και πραγματικά αποκαλυπτικού λόγου των παιδιών αρκεί για να αποδώσει με τον καλύτερο τρόπο τις στάσεις και τις αντιλήψεις τους.

4. Αποτελέσματα της έρευνας

Οι απαντήσεις των 107 μαθητών ΣΤ΄ τάξης, οι οποίοι αποτέλεσαν το δείγμα της έρευνάς μας, στην ερώτηση: *Θα ήθελες να γίνεις πολιτικός; Ναι ή όχι και γιατί;* μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ως εξής:

A. Η συντριπτική πλειοψηφία των υποκειμένων του δείγματος (84, 78,5%) απάντησε στο ερώτημα αυτό αρνητικά. Στη μεγάλη αυτή κατηγορία μπορούμε να διακρίνουμε τις εξής βασικές υποκατηγορίες:

1. Στην πρώτη υποκατηγορία ανήκουν οι αρνητικές αναφορές που σχετίζονται με τις ευθύνες και τις υποχρεώσεις των πολιτικών αλλά και τους κινδύνους που συνήθως διατρέχουν:

“...αυτή η δουλειά είναι πολύ δύσκολη. Πρέπει να λύνεις πολλά προβλήματα. Να γράφεις, όταν δουλεύεις να χτυπάει το τηλέφωνο και να σε αποσπά από τη δουλειά σου. Να μιλάς με ανωτέρους σου, να επισκέπτεσαι νοσοκομεία ...”

“Όλα αυτά είναι πράγματα που εγώ δεν μπορώ, δεν έχω τις δυνατότητες να τα κάνω αυτά τα πράγματα.”

“Για να γίνεις πολιτικός, πρέπει να έχεις αρκετές ιδέες.”

“...για να γίνεις πολιτικός, πρέπει να ξέρεις να κυβερνάς, έχεις πολλές ευθύνες, πρέπει να ακούς τους άλλους για να μην κάνεις λάθη, πρέπει να είσαι σωστός.”

“...γιατί οι αποφάσεις σου είναι πάντα δύσκολες και έχεις πολλές σκοτούρες.”

“...γιατί θέλει να έχεις στα χέρια σου μια μεγάλη ευθύνη και γιατί μπορεί να σε σκοτώσει κανείς από τη 17 Νοέμβρη.”

2. Η δεύτερη υποκατηγορία αφορά αρνητικές αναφορές σχετικές με τα απορριπτικά «προσόντα» και την καταδικαστέα συμπεριφορά των πολιτικών, όπως:

«Εγώ δεν θέλω να γίνω πολιτικός, επειδή δεν λέω ψέματα και ούτε υπόσχομαι τίποτα.»

- «Δεν θέλω, γιατί δε μ' αρέσει να κοροϊδεύω τον κόσμο.»
- «Όχι, γιατί οι πιο πολλοί πολιτικοί δεν τηρούν τις υποσχέσεις τους.»
- «Καμιά φορά θέλω, καμιά φορά όμως σκέφτομαι ότι μπορεί να είμαι δίκαια, καμιά φορά όμως βλέπω στην τηλεόραση ότι πολλών πολιτικών δεν δέχονται τη γνώμη τους, επειδή είναι δίκαια. Με λίγα λόγια, ΟΧΙ!»
- «...Θα πρέπει να παίρνω αποφάσεις για τους άλλους που πολλές φορές θα τους αδικούν...»
- «...γιατί πάντοτε στην πολιτική πρέπει να κάνεις κάτι που δεν θέλεις να γίνει.»
- «...πρέπει να τσακώνομαι με τους αντίπαλους πολιτικούς.»
- «...θα πρέπει να μαλώνω με τους άλλους πολιτικούς για το ποιος είναι ο σπουδαιότερος.»
- «Οι πολιτικοί κάθε μέρα λένε κάτι και λένε πως θα γίνει και δίνουν στους άλλους ελπίδα, αλλά ποτέ δεν κρατούν τις υποσχέσεις τους.»
- «Γιατί μπορεί να τσακωθείς με τον καλύτερο φίλο σου, μέχρι εκεί πέρα μπορεί να φτάσει η πολιτική.»
- «Όχι, γιατί δεν θα ήθελα να τους κοροϊδεύω όλους για να πάρω ψήφους και να με δοξάζουν.»
- «Οι πολιτικοί στην τηλεόραση μαλώνουν, εγώ δε θέλω να μαλώνω.»
- «...δε μ' αρέσει να κυβερνάω τους άλλους ή να τους διατάζω.»
- «Γίνονται πάρα πολλοί καβγάδες και δε μ' αρέσει.»
- «Κοιτάς να περάσεις τον άλλο, να υποσχεθείς περισσότερα πράγματα στον εύπιστο κοσμάκη που περιμένει ένα καλύτερο αύριο και ένα καλύτερο βιοτικό επίπεδο.»
- «Εγώ ποτέ μου δεν θα ήθελα να γίνω πολιτικός. Γιατί; Επειδή μέσα στη βουλή σ' όλες τις συνεδριάσεις υπάρχουν όλο διαφωνίες, που μερικές φορές φτάνουν μέχρι να πιάνονται και στα χέρια.»
- «Και στο τέλος (αν δεν ξαναεκλεγούν) φεύγουν από τη Βουλή και πάνε στα σπιτάκια τους και κλαίνε τα λεφτά που χαλάσανε για τα εκλογικά κέντρα, αφίσες και που δώσανε αρκετά λεφτά σε κάποιους για να τους ψηφίσουνε.»
- «Οι σημερινοί πολιτικοί τρώγονται σαν τα κοκόρια! Δύο κόμματα, δύο άνθρωποι που τρώγονται μεταξύ τους!»
- «Όχι, γιατί οι πολιτικοί τσακώνονται συνέχεια, γιατί μπλέκουν σε ζητήματα που δεν τους αφορούν...»
- «Εγώ δεν θέλω να γίνω πολιτικός, γιατί θα βαριόμουνα συνέχεια να βγαίνω στην τηλεόραση και να τσακώνομαι με τους άλλους πολιτικούς που είχαν άλλες γνώμες.»

3. Τέλος, μια τρίτη υποκατηγορία των αρνητικών θέσεων που διατύπωσαν οι μαθητές έχει να κάνει με την αρνητική στάση που συχνά έχουν οι πολίτες απέναντι στους πολιτικούς:

«Επίσης άμα δεν του έκανα αυτό που του είχα υποσχεθεί και άρχιζε μετά από τις εκλογές να μου πετάει γιαούρτια; Άσε καλύτερα να έχω το κεφαλάκι μου ήσυχο.»

«Γενικά μετά από κάθε εκλογές αυτό γίνεται. Οι βουλευτές τρώνε τα γιαούρτια που τους αρέσουν επειδή τα έχουν συνηθίσει.»

«Εγώ προσωπικά δεν θέλω να γίνω πολιτικός γιατί δεν θέλω να μου πετούν ντομάτες στις διαφωνίες μου.»

«Οι άνθρωποι θα φωνάζουν γιατί δε θα τους αρέσουν οι προτάσεις μας και θα γίνεται πολλή φασαρία.»

«Οι πολιτικοί δεν κουράζονται πολύ να βγάλουν λεφτά και γι αυτό όταν κάνουν κάτι στραβό τους πετάνε τούρτες, γιαούρτια και ντομάτες και φαίνονται γελοίοι.»

«Όχι, γιατί θα μου πετούν αυγά και θα με βρίζουν για κάτι που θα έχω κάνει.»

B. Μια ομάδα από 19 μαθητές του δείγματός μας (ποσοστό 17,7 %) έδωσε θετική απάντηση στο ερώτημα αν θέλουν να γίνουν πολιτικοί. Και στην κατηγορία αυτή μπορούν να διακριθούν δύο υποκατηγορίες:

1. Στην πρώτη ανήκουν οι μαθητές που θα ήθελαν να γίνουν πολιτικοί, για να προσφέρουν στο κοινωνικό σύνολο:

«Αν εκλεγώ, θα κάνω εκδηλώσεις για το λαό, θα χτίσω σχολεία, ορφανοτροφεία, νοσοκομεία, γηροκομεία, κ.ά. Ακόμα θα γκρεμίσω τα παλιά και ετοιμόρροπα κτίρια. Επίσης θα φτιάξω μεγάλα πάρκα με πολλά δέντρα και άλλους χώρους ψυχαγωγίας και εκπαίδευσης για τα παιδιά.»

«Δεν με νοιάζει αν ξοδεύω πολλά χρήματα σε γέφυρες, σχολεία, γήπεδα, παιδικές χαρές, αλλά με ενδιαφέρει να κάνω τη ζωή των ανθρώπων καλύτερη. Αυτός είναι ο λόγος που θέλω να γίνω πολιτικός και ελπίζω πως κάποια μέρα το όνειρό μου θα πραγματοποιηθεί.»

«Ναι, θα ήθελα να γίνω, για να βοηθήσω τους πολίτες στα προβλήματα που έχουν, που δεν έχουν σπίτια, ούτε φαγητό, τα βράδια κοιμούνται έξω και πολλά άλλα.»

«Θα ήθελα να πάρω όλα τα αρχαία από τις ξένες χώρες και να τα φέρω στην Ελλάδα.»

«Θα προσπαθούσα να βοηθήσω τους απλούς ανθρώπους, αγρότες, δημοσίους υπαλλήλους και ελεύθερους επαγγελματίες. Θα προσπαθούσα να φτιάξω νόμους που θα τους εξυπηρετούσαν όλους και θα έκανα το παν για να ψη-

φιστούν.»

«Θα προσπαθούσα να μη γυρίζουν πια τα λεγόμενα παιδιά των φαναριών στους δρόμους πλένοντας αυτοκίνητα και πουλώντας χαρτομάντιλα. Θα ήθελα να πήγαιναν και αυτά στο σχολείο σαν όλα τ' άλλα παιδιά.»

2. Στη δεύτερη υποκατηγορία κατατάσσονται οι (πιο ρεαλιστικές;) αναφορές παιδιών που χωρίς ιδιαίτερες περιστροφές δηλώνουν ότι επιθυμούν να γίνουν πολιτικοί προς ίδιον συμφέρον:

«Ναι, θέλω να είμαι. Το ονειρεύομαι από πολύ καιρό. Το γιατί θα το απαντήσω. Για να αποκτήσω δικαιώματα, για να έχω μια πολύ καλή δουλειά, για να αποκτήσω σεβασμό και μια καριέρα.»

«Θέλω να γίνω, γιατί θα έχω εξουσία, θα έχω δύναμη και θα με ξέρουν όλοι.»

«Ναι, θέλω να γίνω πολιτικός, γιατί παίρνεις πολλά λεφτά και είσαι και πλούσιος, δεν κουράζεσαι και για άλλα πολλά πράγματα.»

«Θα μου άρεσε, γιατί θα είχα λεφτά, μία ή δύο λιμουζίνες και θα έκανα ό,τι ήθελα για την πολιτεία.»

«Μου αρέσει να κάθομαι και να μιλάω σαν πολιτικός και μου αρέσει να μου φέρνουν τα ποτά και τα φαγητά καθώς κάθομαι στην καρέκλα και μιλάω με τους πολιτικούς.»

«Εγώ θέλω να γίνω, γιατί θα ζούσα μια καλύτερη ζωή.»

Γ. Τέλος, ελάχιστοι μαθητές (4, 3,8%) δεν έδωσαν ούτε αναφανδόν θετική ούτε αρνητική απάντηση αλλά, για να ισχύει η θετική τους τοποθέτηση, διατύπωσαν κάποιες προϋποθέσεις τις οποίες αξίζει να μελετήσει κανείς:

«Και ναι και όχι, γιατί αν γίνω θα έχω πολλά λεφτά και αν δε γίνω δεν θα έχω πολλά λεφτά, μα δεν θα καταστήσω σαν το Σημίτη να έχω πολλά λεφτά και να σκέφτομαι όλο αν μου τα κλέψουν ή τι θα βγω στις εκλογές.»

«Θέλω να γίνω πολιτικός, γιατί θέλω όλοι να είναι ίσοι, να μην αδικώ κανέναν, να μην κάνω κάτι πριν πάρω τη συμβουλή των άλλων, όπως κάνει το ΠΑ.ΣΟ.Κ. Δε θέλω επίσης να γίνω, για να μη με βρίζουν πίσω από την πλάτη μου και να είμαι σωστός.»

«Όχι, γιατί θα γινόμουν μανάβης από τις πολλές ντομάτες που θα μου πετάνε. Ναι, γιατί θα έχω λεφτά και όποιον άντρα ήθελα.»

«Εγώ και θα ήθελα και δεν θα ήθελα. Θα ήθελα να γίνω, για να μπορέσω επιτέλους να διευθύνω σωστά την Ελλάδα και όχι όπως τώρα. Αλλά δε θα ήθελα, γιατί είναι μια πολύ μεγάλη ευθύνη και θα χάσω πολύ χρόνο από τη ζωή μου και το μόνο που θα κερδίσω είναι χρήματα πολλά, που δεν έχουν καμία αξία για μένα.»

Ο παρακάτω πίνακας ομαδοποιεί τις απαντήσεις των μαθητών ανάλογα με τη θετική ή την αρνητική στάση τους απέναντι στην πολιτική και στους πολιτικούς και ανάλογα με τους λόγους που φαίνεται να τους οδήγησαν στη διατύπωση της συγκεκριμένης θέσης.

Πίνακας 3: Ταξινόμηση των απαντήσεων των υποκειμένων του δείγματος ανάλογα με το είδος της απάντησης που έδωσαν και τους λόγους που τους οδήγησαν στη συγκεκριμένη απάντηση

Αρνητική απάντηση	Θετική απάντηση λόγω θετικής στάσης απέναντι στην πολιτική και στους πολιτικούς
1. Λόγω των σημερινών κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών	1. Λόγω του διαχωρισμού των πολιτικών σε καλούς και κακούς
2. Λόγω της ψευδολογίας εκ μέρους των πολιτικών	2. Λόγω της κατανόησης του ότι η πολιτική είναι ανεξάρτητη από τους πολιτικούς
3. Λόγω άρνησης των ειδικών προνομίων που παρέχει η θέση του πολιτικού	3. Λόγω της κατανόησης της δυνατότητας που έχουν οι πολιτικοί να προσφέρουν σημαντικό κοινωνικό έργο
4. Λόγω των αυξημένων υποχρεώσεων των πολιτικών	4. Λόγω της ανάγκης για δίκαιη και αποτελεσματική εκπροσώπηση των συμφερόντων του λαού
5. Λόγω έλλειψης ελεύθερου χρόνου	Θετική απάντηση λόγω της κατανόησης της ανάγκης για ανανέωση του πολιτικού ήθους και της πολιτικής σκηνής
6. Λόγω αρνητικής στάσης απέναντι στην ιδιοσυγκρασία των πολιτικών	1. Λόγω προσωπικής επιθυμίας για προσφορά στη χώρα και στο κοινωνικό σύνολο
7. Λόγω της γενικής λαϊκής δυσαρέσκειας απέναντι στους πολιτικούς.	2. Λόγω έλλειψης προσφοράς κοινωνικού έργου από τους σημερινούς πολιτικούς
8. Λόγω της γενικότερης απαξίωσης της πολιτικής εκ μέρους των παιδιών	3. Λόγω απόδοσης ευθυνών στους μέχρι τώρα πολιτικούς για κακή διακυβέρνηση της χώρας
	Θετική απάντηση Ωφελιμιστικοί λόγοι
	1. Λόγω των υψηλών οικονομικών απολαβών
	2. Λόγω της εξουσίας και της δύναμης που απολαμβάνουν οι πολιτικοί

5. Συζήτηση

Από τα δεδομένα της έρευνας εύλογα μπορούμε να καταλήξουμε στην άποψη ότι οι στάσεις των παιδιών απέναντι στην πολιτική και στους πολιτικούς είναι κατ' αρχήν αρνητικές. Θα πρέπει μάλιστα να σημειώσουμε ότι ακόμα και οι θετικές ή οι ουδέτερες απαντήσεις των παιδιών αποτυπώνουν μια υφέρπουσα απαξίωση της πολιτικής και των πολιτικών και είναι αυτή η απαξίωση που τα οδηγεί στο να εκδηλώσουν την επιθυμία να γίνουν πολιτικοί, για να μπορέσουν να προσφέρουν αυτά που οι εν ενεργεία ή οι παλαιότεροι πολιτικοί δεν προσέφεραν στο κοινωνικό σύνολο.

Εύλογα μπορούμε να αναρωτηθούμε αν η πολιτική συμπεριφορά των νέων γενικότερα οφείλεται στην αλλαγή της πολιτικής ως φαινομένου ή στην αλλαγή της προσέγγισης των ανθρώπων για την πολιτική ή και στα δύο. Πολύ σωστά ο Κοντογιώργης (1998) παρατηρεί *«Εκείνο που χαρακτηρίζει την εποχή μας είναι η κοσμογονία των μεταβολών που συσσωρεύονται σε ελάχιστο χρόνο στις κοινωνίες. Σημαντικές διαστάσεις του κοινωνικού «είναι» δείχνουν ότι έχουν ξεπερασθεί ή ότι είναι υπό επανεξέταση ή αμφισβήτηση οι θεσμοί, οι κοινωνικές και πολιτικές δομές, οι ιδεολογίες, οι αξίες, οι νοοτροπίες. Πρόκειται για ένα φαινόμενο που αποδίδεται ως μετάβαση από τη βιομηχανική στην τεχνολογική κοινωνία. Η δεύτερη αποτελεί ενδο-κοσμοσυστημική μεταβολή τυπολογικού περιεχομένου, που στοιχειοθετεί καθόλες τις ενδείξεις, τη μετάβαση από την κοινωνία πολιτών στην πολιτική κοινωνία»*.

Σήμερα η αποστασιοποίηση του ατόμου από την πολιτική μαρτυρά την εδραίωση ενός συναισθήματος πραγματικής αδυναμίας να παρέμβει και να ελέγξει τις πολιτικές ενός συστήματος που από τη φύση του του διαφεύγει. Η αποχή από τα πολιτικά δρώμενα, που στις μέρες μας αυξάνεται συνεχώς, συνιστά συνειδητή πολιτική επιλογή ή πολιτική πράξη και ερμηνεύεται από την απογοήτευση των πολιτών απέναντι στα σημερινά πολιτικά πρόσωπα. Τυπική περίπτωση –όπως προκύπτει και από την ανάλυση των κειμένων– αποτελεί η απαξίωση του πολιτικού προσωπικού με την έννοια που ασκεί την πολιτική του δράση σήμερα. Απαξίωση ωστόσο που δεν συνεπάγεται αυτονόητα και την καθολική απόρριψη της πολιτικής. Η πολιτική μάλλον υπεισέρχεται σε μια σφαίρα κοινωνικής δράσης, η οποία «δεν είναι για εμάς» αλλά για κάποιους άλλους που έχουν θράσος, δύναμη ή και «αμφίβολη ηθική» (Giddens, 1998· Held, 1987).

Η τελευταία αυτή άποψη έρχεται σε συμφωνία με τις απαντήσεις των παιδιών που διαχωρίζουν τους πολιτικούς από την πολιτική και κρατούν θετική στάση απέναντι στην πολιτική και αρνητική απέναντι στους πολιτικούς. Ορισμένα παιδιά διαχωρίζουν τους «κακούς» πολιτικούς, που εκμεταλλεύο-

νται τη θέση και τη δύναμή τους για δικό τους όφελος, από τους «καλούς», που συγκρούονται με τους πρώτους, επειδή θέλουν να προωθήσουν το κοινωνικό συμφέρον. Οι τελευταίοι είναι υπεύθυνοι για την άποψη που έχει ο λαός για την πολιτική. Έτσι επικρατεί η άποψη ότι η πολιτική απαιτεί ανθρώπους (πολιτικούς) διεφθαρμένους.

Μια άλλη παρατήρηση σχετίζεται με το ρόλο των πολιτικών κομμάτων, ο οποίος γίνεται αντιληπτός μέσα στα πλαίσια μιας ιδεαλιστικής και συνάμα δεοντολογικής αντιμετώπισης: τα πολιτικά κόμματα υπάρχουν ή πρέπει να υπάρχουν για το καλό της χώρας. Η στάση μάλιστα απέναντι στα πολιτικά κόμματα θα μπορούσε να θεωρηθεί έμμεσα και ως στάση απέναντι στο υπάρχον πολιτικό σύστημα και στα διάφορα κοινωνικοπολιτικά προβλήματα. Έτσι θα μπορούσε να πει κανείς ότι ο κομματικός θεσμός αντιμετωπίζεται μάλλον με μια θετική διάθεση που εντοπίζεται συχνά στο χώρο της πολιτικής κοινωνικοποίησης των παιδιών. Ανάλογη όμως θετική στάση εντοπίζεται απέναντι και στην έννοια του πολυκομματισμού. Φαίνεται, δηλαδή, ότι η πλειοψηφία των παιδιών τάσσεται υπέρ μιας δεοντολογίας πολυκομματισμού σε μια χώρα, την οποία συνδέει με τη διεξαγωγή εκλογών, τη δημοκρατία και τη συνεργασία μεταξύ των πολιτών.

Η πολιτική στην Ελλάδα έχει δύο όψεις: και οι δύο αυτές όψεις αποτυπώνονται με τον πιο εύγλωττο τρόπο στις απαντήσεις των παιδιών. Η μία όψη της πολιτικής είναι αυτή που συμπίπτει με τη θεσμική της διάσταση και που της αναγνωρίζει τις ιδιότητες και τις αξίες που την αναγορεύουν σε κοινωνικό αγαθό, πολύτιμο για κάθε κοινωνικό σχηματισμό. Η άλλη όψη, αυτή που επικαλούνται οι μικροί μαθητές, είναι αυτή της «γειωμένης πολιτικής», της πολιτικής που έχει αποκαθλωθεί από το δοξαστικό θεσμικό της αξίωμα. Είναι η πολιτική που συζητιέται στα καφενεία και στα σπίτια των μικρών παιδιών. Είναι η πολιτική που προβάλλεται από τα Μ.Μ.Ε. και που απογυμνώνεται από τις πράξεις των λειτουργών της. Και το παρήγορο είναι ότι οι μικροί μαθητές είναι σε θέση να κάνουν τους απαραίτητους διαχωρισμούς (εννοιολογικούς και πρακτικούς) κατακεραυνώνοντας τους «κακούς πολιτικούς» και εκθειάζοντας τους «καλούς» διατηρώντας τον απαραίτητο σεβασμό για τη «θεσμική πολιτική» και τους «θεσμικούς πολιτικούς».

Βιβλιογραφία

- Allen J. et al. (1989). Research in Review. Children's Political Knowledge and Attitudes. *Young Children*, 44, 57-61.
- Bandin L. (1977). *L'analyse de contenu*. Paris: PUF.
- Berman, S. (1997). *Children's Social Consciousness and the Development of Social Responsibility*. Albany: State University of New York Press.
- Bragaw D. (1989). In training to be a Citizen: the Elementary Student and the Public Interest. *Social Science Record*, 26, 27-29.
- Chatzipantelis Th., Kyridis A., Tsakiridou H., Drossos V. (Submitted). New trends in the student syndicalistic movement in Greece- The attitudes and beliefs of the students of three university faculties. *Journal of Higher Education*.
- Cherryholmes H. (1990). *Political Scientists on Civic Education: a Nonexistent Discourse*. Elementary Subjects Center Studies, Center for the Learning and Teaching of Elementary Subjects. East Lansing, Michigan State University: Institute for Research on Teaching, 19.
- Cohen L. and Manion L. (2000). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Conard B. (1988). Cooperative Learning and Prejudice Reduction. *Social Education*, 52, 283-286.
- Conrad, D. & Hedin D. (1991). School Based Community Service: What We Know From Research and Theory. *Phi Delta Kappan*, 72, 743-749.
- Curley K. (1990). Content Analysis. In: Asher E. *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Edinburgh: Pergamon Press.
- Davies J. (1965). The Family's Role in Political Socialization. *The Annals*, 361, 11.
- De Sola Pool I. (1959). *Trends in Content Analysis*. Urbana: University of Illinois Press.
- Dennis J., Lindberg L. and McCrone D. (1971). Support for Nation and Government Among English Children. *British Journal of Political Science*, 1, 25-48.
- Easton D. and Dennis J. (1965). The Child's Image of Government. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 361, 46.
- Easton D., Dennis J. (1980). *Children in the political system: Origins of political legitimacy*. Chicago: University of Chicago Press.

- Easton D. and Hess R. (1962). The Formative Years. *Midwest Journal of Political Science*, 6.
- Ehman, L.H., (1980). The American School in the Political Socialization Process. *Review of Educational Research*, 50(1).
- Elam, S.M., Rose, L.C., & Gallup, A.M. (1996). The 28th Annual Phi Delta Kappa/Gallup Poll of the Public's Attitudes Toward the Public Schools. *Phi Delta Kappan*, September.
- Erikson E. (1982). *Childhood and society*. Triad – Granada: Bungay.
- Giddens A. (1998). *Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Grawitz M. (1981). *Methods des sciences sociales*. Paris: Dalloz.
- Greenberg E. (1973). *Political socialization*. New York: Lieber-Atherton.
- Greenstein F. (1965). *Children and Politics*. New Haven: Yale University Press.
- Held D. (1987). *Models of democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Hess R. (1963). The Socialization of Attitudes, Toward Political Authority. Some Cross-National Comparisons. *International Social Science Journal*, 15, 542-559.
- Kawata J. (1986). The Child's Discovery and Development of "Political World": a Note on the United States. *Konan Law Review*, 21, 233-265.
- Landon, C.A.(1996). The Third Phi Delta Kappa Pool of Teachers Attitudes Toward the Public Schools. *Phi Delta Kappan*, November.
- Leming, J.S., (1992). The Influence of Contemporary Issues Curricula on School-age Youth. In: G. Grant (ed.). *Review of Research in Education*. Vol. 18.
- McClosky H. and Dahlgren H. (1959). Primary Group Influence on Party Loyalty. *American Political Science Review*, LIII, 757-776.
- Middleton R. and Putney S. (1963). Political Expression of Adolescent. *American Journal of Sociology*, LXVIII, 527-535.
- Minns D. and Williams B. (1989). Agent Influence on Political Learning: an Experimental Study. *Social Science Journal*, 26, 173-188.
- Morin, R.(1997). We Love It-What We Know of It: A New Survey Finds Some Strange Notions about What's in the U.S. Constitution. *Washington Post National Weekly Edition*, 22, September.
- Moscovici S. (1970). *La psychanalyse, son image et son public*. Paris: PUF.
- Mucchieli R. (1988). *L' analyse de contenu des documents et des communications*. Paris: Les Editions ESF.
- National Constitution Center (1997). *The Constitution Poll*. Washington, DC: The National Constitution Center.
- Niemi, R.G. & Chapman C. (1999). *The civic development of ninth through twelfth grade students in the United States*. Washington, DC: U.S. Department of Education.

- Osborne K. & Seymour J. (1988). Political Education in Upper Elementary School. *International Journal of Social Education*, 3, 63-77.
- Palmquist M. (1990). *The lexicon of the classroom: language and learning in writing classrooms*. Doctoral Dissertation, Carnegie Mellon University.
- Palonsky S. (1987). Political Socialization in Elementary Schools. *Elementary School Journal*, 87, 493-505.
- Prothro J. and Grigg C. (1960). Fundamental Principles of Democracy: Bases of Agreement and Disagreement. *Journal of Politics*, 22, 276-295.
- Ross A. (1984). Developing Political Concepts and Skills in the Primary School. *Educational Review*, 36, 131-139.
- Sears, D. O. & Weber J.P. (1988). Presidential Campaigns as Occasions for Preadult Political Socialization: The Crystallization of Partisan Predispositions. *Paper presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association*.
- Shaheen J. (1989). Participatory Citizenship in the Elementary Grades. *Social Education*, 53, 361-363.
- Slavin, R. E. (1991). Synthesis of Research on Cooperative Learning. *Educational Leadership*, 48, 71-82.
- Stahl, R. J. & VanSickle R. L. (1992) (Eds). *Cooperative learning in the social studies classroom: An introduction to social study*. Washington, DC: National Council for the Social Studies.
- Stotsky S. (1990). Connecting Writing and Reading to Civic Education. *Educational Leadership*, 47, 72-73.
- Stotsky, S. (1987). *Civic Writing in the classroom*. Bloomington: ERIC Clearinghouse for Social Studies/Social Science Education and the ERIC Clearinghouse on Reading and Communication Skills.
- Tucker J. (1989). Citizenship Education through the eyes of Elementary School Principals. *Social Science Education Consortium*, 19.
- Veron E. (1981). *La construction des evenements*. Paris: Les Editions de Minuit.
- Weber R. (1990). *Basic Content Analysis*. Newbury Park: Sage.
- Youniss, J. & Yates. M. (1997). *Community service and social responsibility in youth*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Δεμερτζής Ν. & Αρμενάκης Α. (1999). Η κοινωνική ταυτότητα του Έλληνα φοιτητή. *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 29, 173-200.
- Δεμερτζής Ν. & Αρμενάκης Α. (2000). Η πολιτική κουλτούρα και τα μέσα επικοινωνίας. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 16, 34-71.
- Εμβαλώτης Α. (1998). Στάσεις των μαθητών απέναντι στην πολιτική: τα απο-

- τελέσματα μιας εμπειρικής διερεύνησης. *Επιστημονική Επετηρίδα του Παιδαγωγικού Τμήματος Δ.Ε.*, Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Καλογιαννάκη-Χουρδάκη Π. (1992). *Έλληνες μαθητές του δημοτικού σχολείου και Πολιτική Κοινωνικοποίηση*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Κοντογιώργης Γ. (1998). Πολιτική συμμετοχή ή πολιτική ομηρία; Η πολιτική συμπεριφορά των νέων στο κατώφλι του 21ου αιώνα, Στο: *Οι Νέοι και η Πολιτική: Κείμενα Πολιτικής Φιλοσοφίας*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Κυρίδης Α., Τσακιρίδου Ε., Κωνσταντίνα Π. & Δρόσος Β. (2003). Οι στάσεις των φοιτητών της Παιδαγωγικής Σχολής Φλώρινας και του Τμήματος Βαλκανικών Σπουδών για το φοιτητικό συνδικαλιστικό κίνημα. *Πρακτικά Συνεδρίου Φλώρινα 1912-2002, Ιστορία και Πολιτισμός*.
- Ντάβου Μπ. & Αρμενάκης Α. (2000). Επίκτητη αίσθηση αδυναμίας, πολιτική συμπεριφορά και ΜΜΕ: Ευρήματα από μια έρευνα σε φοιτητές της Αθήνας. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 16, 72-107.
- Παντελίδου – Μαλούτα Μ. (1987). *Πολιτικές στάσεις και αντιλήψεις στην αοχή της εφηβείας*. Αθήνα: Gutenberg.